

تاریخچه بازنمایی سقط جنین در سینمای ایران و جهان

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۶/۲۵

تاریخ تأیید: ۱۴۰۲/۰۷/۰۲

حسین شعبانی مهند*

چکیده

اگر نگاهی به تاریخچه و سیر تولید فیلم‌های سینمایی مرتبط با سقط جنین بیندازیم، از اولین فیلمی که موضوع سقط جنین در آن نقش دارد تا سال ۲۰۱۳، نزدیک به ۴۰۰ فیلم سینمایی ساخته شده است که در ۳۰۰ مورد از آن‌ها، سقط جنین به عنوان موضوع اصلی و محوری پرداخته شده است. نزدیک به ۲۰ مورد از فیلم‌ها در مورد شخصیتی است که ارائه‌دهنده سقط جنین بوده و بیش از ۴۰ مورد از فیلم‌ها به عنوان یک موضوع محوری به سقط جنین پرداخته‌اند. همچنین بالای ۲۰ عدد نیز این موضوع را از نگاه دینی و سیاسی در فیلم خود مورد داستان‌سرایی قرار داده‌اند. هم‌زمان با شروع و رشد صنعت سینما، موج اول فمینیستی در اواخر قرن ۱۹ میلادی آغاز شد و برای تحقق خواسته‌های خود سعی در گفتمان سازی و ایجاد خواست اجتماعی کردند. عمده خواسته فمینیست‌های موج اول اعطای حقوق مدنی و سیاسی مانند حق رأی به زنان بود و علت سلطه مردان بر زنان را تأثیرات محیطی؛ مانند نبود آموزش می‌دانستند. برابری زن و مرد از نگاه صاحب‌نظران اولین جنبش‌های فمینیستی مانند مری ولستون کرافت و جان استوارت میل در حقوق مدنی خلاصه نمی‌شد بلکه آن‌ها ادعای برخورداری زنان از آزادی‌های جنسی مانند حق طلاق، جلوگیری از بارداری و حق سقط جنین را نیز خواستار بودند.

واژه‌های کلیدی: سقط جنین، سینما، فیلم سینمایی، فمینیست، بازنمایی

مقدمه

پس از ظهور صنعت سینما، زنان نیز وارد قسمت‌های مختلفی از این جریان شده و در بخش‌های مختلف تولید فیلم مشغول به کار شدند. تحقیقات حاکی از این است که ابتدا زنان فقط در قسمت‌های پشت‌صحنه و غیرحیاتی تولید فیلم مانند طراحی صحنه و گریم مشارکت می‌کردند اما پس از مدتی هنرپیشه‌های مطرح هالیوودی مانند مری پیکفورد^۱ و لیلیان دیانا گیش^۲ در عرصه‌های نظری مانند نویسندگی و کارگردانی نیز پا گذاشته و آثار متعددی را نیز خلق کردند، اما این امر را آشکار نمی‌کردند. اولین زنی که به کارگردانی شهرت پیدا کرد، الیس گی بلاشه^۳ فرانسوی بود که در سال ۱۸۹۶م. رسماً اولین فیلم خود را با نام «افسانه کلم‌ها و رزها»^۴ به مدت یک دقیقه تولید کرد. از جمله برجسته‌ترین فیلم‌های او «در سال ۲۰۰۰»^۵ نام دارد که حس و حال فمینیستی در تمام داستان وجود دارد؛ زیرا در آن فیلم زنان حکمرانان زمین هستند. یکی از مشهورترین کارگردانان زن در دوران آغازین سینما، لوییز وبر آمریکایی بود که در کارنامه او بیش از ۷۵ فیلم وجود دارد که علاوه بر کارگردانی در بخش‌های مختلف آن‌ها مانند بازیگری و نویسندگی نیز ایفای نقش کرده است. (رضوانی، ۱۳۸۶، صص ۱۰۲-

(۱۰۴)

-
1. Mary Pickford.
  2. Lillian Diana Gish.
  3. Alice Guy-Blaché.
  4. THE CABBAGE FAIRY (1896).
  5. In the Year 2000 (1912).

روش

روش نمونه‌گیری در این تحقیق، به صورت سنجش میزان ارتباط موضوع اصلی فیلم‌ها با موضوع تحقیق یعنی سقط جنین می‌باشد. از ابتدای انقلاب اسلامی ایران، فیلم‌ها و سریال‌های متعددی در حوزه سینما و تلویزیون ساخته شده‌اند که احصا و تماشای همه آن‌ها امری بسیار پرتکلف است. به همین علت، این تحقیق، دامنه واکاوی خود را بر فیلم‌ها گذاشته و از بررسی آثار تلویزیونی پرهیز کرده است. همچنین به علت وسعت و حجم زیاد آثار سینمایی که شامل سینمای خانگی و سریال‌ها می‌شود، گستره بررسی موضوع فقط متمرکز بر فیلم‌های سینمایی شده است که بر روی پرده نقره‌ای در بعد از انقلاب اسلامی تاکنون ظاهر گشته‌اند.

برای شناسایی فیلم‌های سینمایی که با موضوع سقط جنین ارتباط دارند از پایگاه‌های اینترنتی مختلفی استفاده شده است. ابتدا با جستجوی عنوان «سقط جنین در سینما»، فیلم‌های متعدد خارجی و ایرانی در وبگاه «ویکی‌پدیا»^۱ نمایش داده شد که با موضوع سقط جنین ارتباط دارند. در ادامه نیز، با جستجو کلید واژه سقط جنین، جنین یا سقط در پلتفرم‌های نمایش خانگی ایرانی همانند فیلمو، نماوا، فیلمنت و... به تعداد دیگری از آثار مرتبط با سقط جنین در سینمای ایران دست پیدا کردیم.

یافته‌های تحقیق

هم‌زمان با شروع و رشد صنعت سینما، موج اول فمینیستی در اواخر قرن ۱۹ میلادی آغاز شد و برای تحقق خواسته‌های خود سعی در گفتمان‌سازی و ایجاد خواست اجتماعی کردند. عمده خواسته فمینیست‌های موج اول

---

1. Wikipedia.

اعطای حقوق مدنی و سیاسی مانند حق رأی به زنان بود و علت سلطه مردان بر زنان را تأثیرات محیطی مانند نبود آموزش می‌دانستند. برابری زن و مرد از نگاه صاحب‌نظران اولین جنبش‌های فمینیستی مانند مری ولستون کرافت^۱ و جان استوارت میل^۲ در حقوق مدنی خلاصه نمی‌شد بلکه آن‌ها ادعای برخورداری زنان از آزادی‌های جنسی مانند حق طلاق، جلوگیری از بارداری و حق سقط‌جنین را نیز خواستار بودند. (کبیری، ۱۳۹۷، صص ۱۸-۱۹)

رشد سینما و فمینیسم در کنار هم، آن‌ها را به این امر واداشت که به سینما به‌عنوان یک ابزار ارزشمند نگاه کنند. آن‌ها برای تغییر دیدگاه‌های اجتماعی نسبت به زنان و از بین بردن نظام مردسالاری اقدام به تولید فیلم‌های متعددی بر پایه باورهای فمینیستی کردند. اولین فیلمی که آن‌ها دارای مفاهیم فمینیستی می‌دانند فیلم «خنده مادام بودت»^۳ است که ژرمن دولاک^۴ در سال ۱۹۲۳ م. در مدت ۳۸ دقیقه احساسات داخلی یک زن را به تصویر کشیده است که با یک مرد فقیر ازدواج کرده است. مادام به‌سختی لبخند می‌زند، به‌صورتی که هم در خانه خود و هم در زمان زندگی مشترک در حال زجر کشیدن می‌باشد. این اثر پس از خود الهام‌بخش آثار دیگری نیز بود.^۵

استفاده فمینیست‌ها از سینما در زمان موج دوم فمینیستی در دهه ۱۹۶۰ الی ۱۹۸۰ قوت بیشتری گرفته و آثار بیشتری را مبتنی با تفکرات خویش خلق کردند. در این زمان اصلی‌ترین خواسته جنبش‌های فمینیستی، حق

-
1. Mary Wollstonecraft.
  2. John Stuart Mill.
  3. The Smiling Madame Beudet (1923).
  4. Germaine Dulac.
  5. Ge 2019.

انتخاب زنان یا جواز مطلق سقط جنین بوده است. آنان آزادی فردی، تسلط زن بر بدن خویش، حق انتخاب در حریم خصوصی، آزادی جنسی و حقوق تولیدمثل را جزو حقوق ذاتی زنان دانسته و مخصوصاً بارداری را یک امری می‌پنداشتند که موجب تسلط مردان بر آنها شده است. فمینیست‌ها برای حق انتخاب در مورد ادامه دادن بارداری یا سقط جنین به سختی می‌جنگیدند و در نتیجه حق سقط جنین را میدان اصلی مبارزه با مردسالاری می‌دانستند و از همین رو تصمیم به افزایش تولید آثار سینمایی مبتنی بر آزادی سقط جنین نسبت به سابق گرفتند. (کبیری، پیشین، ص ۲۱)

اولین اثری که در مورد مسأله سقط جنین ساخته شده است، فیلم «فرزندان من کجا هستند؟»^۱ می‌باشد فیلم فرزندان من کجا هستند فیلمی صامت اثر دو کارگردان مشهور، لوئیس وبر^۲ و فلیپس اسمالی^۳ هستند که در آوریل ۱۹۱۶ در آمریکا اکران شد. داستان این فیلم در مورد یک دادستان است که علاقه زیادی به خانواده و فرزندآوری دارد اما همسر او فرزندآوری را برای خود به‌عنوان یک مانع برای معاشرت و فعالیت‌های اجتماعی می‌داند. در حالیکه ریچارد والتون دادستان منطقه به دنبال محکوم کردن پزشکی است که به‌صورت غیرقانونی ابزار کنترل بارداری را که خلاف قانون بوده منتشر کرده اما همسر او به‌عنوان یک زن خودخواه چند بار بارداری‌اش را با سقط غیرقانونی به پایان رسانده است. دختر ندیمه^۴ والتون نیز که به خاطر رابطه با برادر والتون باردار شده بود، هنگام سقط جنین جان خودش را از دست داد. در پایان این فیلم، والتون و

---

1. Where Are My Children? (1916).

2. Lois Weber.

3. Phillips Smalley.

همسرش که به خاطر سقط‌های متعدد دیگر فرزند دار نمی‌شدند در خانه به تنهایی نشسته و حسرت داشتن فرزند را می‌خورند.^۱

به باور گریس کیم^۲، این فیلم منعکس‌کننده نظریه اصلاح نژادی^۳ در ابتدای دهه ۱۹۰۰م. بود، زیرا وبر در این فیلم طرفدار کنترل بارداری توسط انتشار ابزار جلوگیری از بارداری برای خانواده‌های فقیر و مهاجر یعنی افراد طبقات پایین بوده اما زنان ثروتمندی را که از فرزندآوری سرپیچی می‌کردند را خودخواه به تصویر کشیده است.^۴ در حالیکه مطرح کردن مباحثی مانند پیشگیری از بارداری و سقط‌جنین در آن زمان ممنوع بود اما لوئیس وبر با پرداختن به آن مسائل جنجالی، باعث شد که این دو موضوع از حاشیه به متن جامعه کشیده شده و در نهایت پخش فیلم فرزندان من کجا هستند؟ در ایالت پنسیلوانیا ممنوع شود. (وبر، ۲۰۱۹م).

اگر نگاهی به تاریخچه و سیر تولید فیلم‌های سینمایی مرتبط با سقط‌جنین بیندازیم، از اولین فیلمی که موضوع سقط‌جنین در آن نقش دارد تا سال ۲۰۱۳ نزدیک به ۴۰۰ فیلم سینمایی ساخته شده است که در نزدیک به ۳۰۰ مورد از آن‌ها سقط‌جنین به‌عنوان موضوع اصلی و محوری پرداخته شده است. نزدیک به ۲۰ مورد از فیلم‌ها در مورد شخصیتی است که ارائه‌دهنده سقط‌جنین بوده و بیش از ۴۰ مورد از فیلم‌ها به‌عنوان یک موضوع محوری به سقط‌جنین پرداخته‌اند. همچنین بالای ۲۰ عدد، این

---

1. Kim 2017.

2. Grace Kim.

3. Eugenic.

4. Kim 2017.

موضوع را از نگاه دینی و سیاسی در فیلم خود مورد داستان‌سرایی قرار داده‌اند.^۱

از اولین فیلم ساخته شده در مورد سقط جنین، در هر دهه شاهد افزایش تولیدات مرتبط با این موضوع بوده‌ایم به طوری که پس از تصویب قانون رو علیه وید^۲ در سال ۱۹۷۳ هر دهه ۳۰٪ به این آمار اضافه شده است. بیشترین افزایش نیز مربوط به دهه ۱۹۹۳ تا ۲۰۰۳ م. بوده است که با ۱۰۵٪ افزایش نسبت به دهه قبل در ۱۱۵ خط داستانی مختلف به موضوع سقط جنین در فیلم‌های سینمایی پرداخت شده است. کیمپورت^۳ با سنجشی که انجام داد به این نتیجه رسید که از مجموع ۱۷۳ موردی که در فیلم‌ها، شخصیت اصلی سقط جنین انجام داده است ۱۵٪ منجر به مرگ آن شخص شده که این آمار بسیار بیش از واقعیتی است که در خارج وجود دارد. او بر این باور است که این آمار اغراق شده باعث می‌شود که سقط جنین برخلاف واقعیت به عنوان یک امر پرخطر در دیدگاه عموم مردم متصور شود که مشکلات عدیده‌ای را در پی خواهد داشت.^۴

این یک حقیقت است که رسانه توانایی این را دارد که با یک نوع بازنمایی، گفتمان عمومی در مورد یک مسأله را به سوی اهداف خاصی هدایت کند اما کاندیت^۵ بازنمایی سقط جنین را در واقع بازتاب گفتمان و جو فرهنگی حاضر در متن جامعه می‌داند. او بازنمایی سقط جنین در فیلم‌های

---

1. Katrina Kimport 2013, p415.

2. Roe v. Wade.

3. Katrina Kimport.

4. Katrina Kimport 2013, p417.

5. Condit.

تلویزیونی و نمایش‌ها را بر سه گروه «طرفدار انتخاب»^۱، «ضد سقط‌جنین»^۲ و «طرفدار سقط‌جنین»^۳ تقسیم‌بندی کرده است.^۴

تاریخچه بازنمایی سقط‌جنین در سینمای ایران

در این بخش به ورود تفکرات فمینیستی به سینمای پس از انقلاب اسلامی ایران پرداخته می‌شود. مسأله مهم این است که آثار سینمایی مرتبط با سقط‌جنین چگونه و با چه هدفی به سینمای ایران پا نهاد، زیرا ریشه مطرح کردن مسائلی همچون سقط‌جنین در سینما احتمالاً با تفکرات فمینیستی مرتبط است. یکی از دغدغه‌های جریان‌های فمینیستی قائل شدن حق سقط‌جنین برای زنان است و فمینیست‌ها برای اثبات آن سعی می‌کنند از انواع هنر مخصوصاً هنر چندبعدی سینما استفاده کنند. در نتیجه باید مسیر طی شده توسط فمینیست‌ها یا طرفداران نظریات آنان در سینمای ایران از ابتدای انقلاب تاکنون را بررسی کرده تا نحوه بازنمایی سقط‌جنین در سینمای پس از انقلاب اسلامی ایران و چرایی آن مشخص گردد.

نگاهی به نقش زن در سینمای قبل از انقلاب، این مسأله را متبلور می‌سازد که «زن به‌مثابه ابژه جنسی» در سینمای آن دوران بازنمایی می‌شد. به‌عبارتی دیگر، از زن فقط برای افزایش لذت بصری بینندگان و در نتیجه افزایش فروش فیلم‌ها استفاده می‌شد و زنان نقش محوری در روایت و داستان فیلم‌های قبل از انقلاب نداشتند. همچنین در دوران قبل از انقلاب که سینما مانند سینماهای هند و مصر به‌سوی ستاره‌سازی رفته بود، از جنس

---

1. pro-choice.

2. anti-abortion.

3. pro-abortion.

4. Condit 1994, p123.

زن به‌عنوان یک هدف تجاری استفاده می‌شد و بازنمایی زن خلاصه در جذابیت‌های جنسی او بود. (رسولی، ۱۳۸۸، ص ۹۲)

پس از وقوع انقلاب اسلامی ایران به دلیل اکران فیلم‌های مملو از فساد در سینمای قبل از انقلاب و بدبینی مردم انقلابی به سینما، سینمای ایران وارد رکود عمیقی شد که معروف به دوران برزخ سینمای ایران می‌باشد. در نتیجه تعطیلی سینماها و گاه رویکردهای افراطی نسبت به سینما در این دوران گزارش شده که موجب سوختن بیش از ۱۸۰ سینما در سطح کشور شده است. در این بخش از تاریخ سینمای ایران، فیلم‌های انگشت‌شماری تولید شده اما به دلیل مغایرت با مبانی انقلاب اسلامی مانند عدم رعایت حجاب بازیگران زن، اجازه اکران به آن‌ها داده نشد. در نهایت در سال ۱۳۶۲ با تصویب «کمیسیون فیلمنامه»، قوانینی برای چگونگی حضور زنان مقابل دوربین وضع شد. در این قوانین ذکر شده بود که چهره زنان باید مطابق موازین اسلامی و با حجاب نمایش داده شده و علاوه بر آن باید یک تصویر از گریم چهره زنان بازیگر، قبل از نمایش فیلم، به کمیسیون ارائه شود. به همین دلیل بسیاری از فیلم‌سازان ترجیح دادند که زنان را از متن داستان فیلم‌ها حذف کنند زیرا در این صورت، احتمال توقیف آثارشان کمتر بود. علت بعدی، رکود این سال‌ها مخصوصاً برای جنس زن را می‌توان به خاطر وقوع جنگ در این دهه دانست، زیرا سینما بیشتر بر روی ژانر دفاع مقدس که یک ژانر مردانه است تمرکز کرده بود و در غالب آثار، زنان غایب یا کم اثر به نمایش گذاشته می‌شدند. (همان، ص ۹۵)

اما برخلاف جریان اصلی سینمای دوران جنگ و دفاع مقدس، مردم در دهه اول پس از انقلاب شاهد تولید و نمایش آثار ضد مردسالاری بر پرده

نقره‌ای بودند. فیلم مادیان (۱۳۶۴) اثر علی ژکان به باور بسیاری از منتقدین شروع بازنمایی جدی زن از نگاه نقد مردسالاری و فمینیستی بود. برخلاف ظاهر واژه فمینیست، رابطه فیلم‌های فمینیستی با زنان رابطه ذاتی نیست بلکه کارگردانان مرد بسیاری وجود دارند که آثاری با درون مایه فمینیستی تولید کرده‌اند که علی ژکان و داریوش مهرجویی نمونه‌ای از آن هستند. در سال‌های دفاع مقدس اولین کارگردان زن بعد از انقلاب تهمینه میلانی به پشت دوربین رفت و با فیلم «گل‌بهار» در سال ۱۳۶۵ گرایش‌های فمینیستی خود را در این اثر بازنمایی کرد. (همان، ۹۶)

در سال‌های پس از جنگ نیز سینما هنوز یک جو مردانه داشت و فیلم‌های معدودی بودند که به مسائل زنان پرداخته و اصطلاحاً زن محور بودند. در این سال‌ها فیلم‌هایی که با مضمون عاشقانه تولید می‌شدند غالباً در چارچوب ازدواج قرار می‌گرفتند، فیلمی همچون «نوبت عاشقی» که عشق خارج از چارچوب ازدواج و زناشویی را نمایش می‌داد، اجازه اکران کسب نکرد. در دهه بعد از جنگ نیز آثاری تولید شد که به نقد سنت‌هایی می‌پرداخت که باعث تضییع حقوق زنان در جوامع سنتی می‌شد، مانند «خون بس» و «نامزدی»؛ اما این فیلم‌ها نیز غالباً زنان را به صورت سنتی و در درون خانه به تصویر کشیدند. در سینمای پس از جنگ، تهمینه میلانی فمینیستی‌ترین فیلم‌ساز زمان خودش، با ساخت آثاری مانند «بچه‌های طلاق» (۱۳۶۹) پدر خانواده را مردی خشن که همیشه فرزندانش را کتک می‌زند جلوه داده و مردان را مورد هجمه خود قرار داده است. (همان، ص ۱۰۵)

چند سال بعد از انقلاب اسلامی و پایان یافتن جنگ و در دوران دولت سازندگی، با تغییر حاکمان و سیاست‌گذاران دولتی، معیارهای سینمای

متعادل نیز دگرگون شده و مضامین فیلمنامه‌ای رویکردهای خود را تغییر دادند. به این ترتیب یک چرخش مهم در تاریخ سینمای ایران با به کار آمدن دولت اصلاحات در سال ۱۳۷۶ رخ داد، به گونه‌ای که علاوه بر ملغی شدن کمیسیون فیلمنامه، به آثاری که در سال‌های قبل به دلیل عدم رعایت اصول اولیه در مضامین فیلم‌سازی انقلابی توقیف شده بودند نیز مجوز اکران داده شد. با حذف شدن کمیسیون فیلمنامه دیگر آثار سینمایی نیازی به کسب اجازه از مراجع دولتی و فرهنگی نداشته و فقط در صورت اخذ مجوز، از حمایت‌های دولتی نیز برخوردار می‌شدند. از طرفی هم‌زمانی جنبش اصلاحات با جنبش‌های طرفداری از حقوق زن باعث شد در سینمای ایران رگه‌های فمینیستی به شدت نفوذ کرده و موضوعاتی بر روی پرده سینما مطرح شود که در سال‌های قبل، فردی از فیلم‌سازان جرأت اشاره به آن موضوعات را نداشت. پرداختن به مسائل اخلاقی مرتبط با زنان مانند روسپیگری، دختران فراری و زنان خیابانی که در تعدادی از فیلم‌ها مانند «آب و آتش»، «دختری با کفش‌های کتانی» و «شوکران» محور اصلی قرار گرفته بودند و به اصطلاح یک تابوشکنی و قبح‌زدایی از این مسائل را مطرح می‌کردند، اندک‌اندک، سینمای ایران را تبدیل به یک سینمای بی‌توجه به اخلاق کرد. (همان، صص ۱۰۷-۱۱۲)

همچنین گرچه در آثار قبل از سال ۱۳۷۶ مشکلات خانوادگی به نمایش گذاشته می‌شد که گریبان‌گیر خانواده‌ها بود، لیکن اغلب داستان با یک عاقبت خوش به پایان می‌رسید، اما پس از به کار آمدن دولت اصلاحات، پایان بیشتر آثار سینمایی مانند «قرمز»، «دو زن»، «من ترانه ۱۵ سال دارم»، «شام آخر» و «نسل سوخته» به فروپاشی خانواده‌ها ختم می‌شد که به‌وضوح

می‌شود از این مسأله تغییر خط‌مشی‌های اخلاقی در سینما را درک کرد. در نتیجه پرداختن به موضوعات زن محور در آثار سینمایی در آن سال‌ها تبدیل به یک سبک رایج سینمایی شد، به‌گونه‌ای که در سه سال اول دولت اصلاحات بیش از ۲۵ فیلم که ۶۶٪ از کل فیلم‌های آن سال‌ها بود با محوریت زنان ساخته شد. (همان، ص ۱۱۳)

در کل می‌توان حضور فمینیسم و سینمای ضد سنت و مذهب را که منجر به مطرح شدن مسأله سقط‌جنین در سینمای پس از انقلاب شده است را در چند موج معرفی کرد. بعد از ساخته علی ژکان یعنی فیلم *مادیان* (۱۳۶۴) که موج اول حضور افکار فمینیستی در سینمای ایران را بازنمایی کرده است، می‌توان موج دوم حضور اندیشه‌های فمینیستی در سینمای ایران را از شروع دولت اصلاحات دانست که بسیار پرقدردتر از قبل ظاهر شده است. در آن سال‌ها نه تنها سینمای ایران بلکه فیلم‌های تلویزیونی نیز دستخوش تغییر متناسب با باورهای ضد سنت و ضد دین شدند. در این دوره بسیاری از فیلم‌ها زن را به‌عنوان قهرمان و مرد را ضدقهرمان داستان‌ها قرار داده و یک تصویر انتقادی از مردسالاری را به نمایش گذاشتند. آن فیلم‌ها فقط به انتقاد بسنده نکردند بلکه مبارزه با مردان در فیلم‌ها نمایش داده شده و یک تقابل بزرگ بین جنس زن و مرد ایجاد کردند. مسائلی مانند نقد حضانت فرزندان توسط پدر و حق طلاق مرد، نقد آزاد نبودن زنان، ستم بر زنان، تضعیف خانواده و نقد نقش مادری از بن‌مایه‌های اصلی فیلم‌ها بودند. آثاری همچون *عاشقانه*، *مرد عوضی*، *مصائب شیرین*، *عشق+۲*، *بدون عشق هرگز*، *نیمه پنهان*، *واکنش پنجم*، *زن زیادی*، *آتش‌بس* و... نیز نمونه‌هایی از فیلم‌های فمینیستی محض این دوره می‌باشند. (رضوانی،

در زمان دولت‌های نهم و دهم نیز مضمون خیانت در داستان بسیاری از فیلم‌های پرفروش دیده می‌شود. زن‌های خیابانی و تن‌فروش به‌عنوان موضوع اصلی در داستان فیلم‌هایی مانند «تسویه حساب» (۱۳۸۶) ساخته تهمینه میلانی؛ «زندگی با چشمان بسته» (۱۳۸۶) ساخته رسول صدرعاملی و فیلم «انتهای خیابان هشتم» (۱۳۸۹) اثر علیرضا امینی به‌راحتی گنجانده شده و چشمان مخاطب را به این مسأله و عادی‌سازی آن عادت می‌دهد. همچنین خیانت نیز یک مسأله عادی برای مردان در محصولات سینمایی این دهه تلقی شده است؛ به‌عنوان نمونه می‌توان به فیلم‌های «دعوت» (۱۳۸۷) از ابراهیم حاتمی‌کیا؛ «چهارشنبه سوری» (۱۳۸۴)؛ «درباره‌الی» (۱۳۸۷) و «جدایی نادر از سیمین» (۱۳۸۹) که هر سه اثر اصغر فرهادی هستند اشاره کرد که غالب مردان این فیلم‌ها با یک زنی غیر از همسر خود در ارتباط عاشقانه هستند که گاهی شرعی و بسیاری موارد غیرشرعی می‌باشند. (باقری، ۱۳۹۸، صص ۶۰-۶۱)

با توجه به روند افزایشی طرح مسائل زنان در سینما از ابتدای سال ۱۳۷۶ یعنی از زمان ایجاد تغییرات عمده در ساختارهای فرهنگی کشور، سینما شاهد بروز رویکردهای مختلف فمینیستی در درون خود شد و تمام نگاه‌ها را با تغییر ذائقه مخاطب به سمت مسائل زنان جلب کرد. از جمله باورهای فمینیستی و درخواست‌های جنبش‌های زنان، کسب آزادی و اختیار کامل برای زنان است که آزادی و اختیار در ارتباط با نقش و جایگاه مردان در خانواده نیز یکی از آنهاست. با توجه به مضمون بسیاری از آثار سینمایی و حتی تلویزیونی تولید شده در این فضا، می‌توان تا حدودی مسأله روابط خارج از عرف و شرع را در سینمای ایران عادی شده فرض

کرد، به همین دلیل فمینیست‌ها قدمی رو به جلوتر برداشتند و خواستار آزادی سقط‌جنین شدند.

آزادی بدون قید و شرط زنان در روابط خارج از عرف و شرع گاهی منجر به بارداری ناخواسته می‌شود که طبق باور بسیاری از فمینیست‌ها، زن حق پایان دادن به بارداری خود را بدون اجازه دولت و دیگران (پزشک)، حتی همسر خود دارد. همچنین فمینیست‌ها معتقدند در موارد ازدواج شرعی نیز گاهی زن به دلیل شرایطی که دارد مانند حفظ شغل، سلامت یا ادامه تحصیلات، علاقه‌ای به ادامه بارداری خود نداشته و قصد از بین بردن جنین خود را دارد و حق تصمیم‌گیری و انتخاب برای حفظ یا سقط‌جنین باید به عهده مادر گذاشته شود. در نتیجه در سینمای ایران نیز در صورت نفوذ افکار فمینیستی، باید شاهد آثاری باشیم که در مورد سقط‌جنین و شیوه برخورد مادر با آن تولید شده و این مسأله را بازنمایی کرده باشد.

در آثار سینمایی تولید شده بعد از انقلاب (خصوصاً پس از ایجاد سینمای با رویکرد زنانه)، در دوره اصلاحات، مسأله سقط‌جنین با ساخت و تولید فیلم‌های متعددی بازنمایی شد. بسیاری از آن‌ها به‌عنوان یک موضوع فرعی و گاهی نیز به‌عنوان محور اصلی فیلم، به بازنمایی سقط‌جنین پرداختند. اولین اثری که در سینمای ایران از مسأله سقط‌جنین بازنمای شفافی داشته است فیلم سینمایی «من ترانه ۱۵ سال دارم» محصول سال ۱۳۸۰ با کارگردانی رسول صدرعاملی می‌باشد. خلاصه این فیلم چنین است که ترانه دختری است که مادر خود را ازدست‌داده و پدرش نیز در زندان است و به همین دلیل با مادر بزرگ خود زندگی می‌کند. ترانه پس از عقد موقت با امیرحسین به هدف آشنایی قبل از ازدواج، بارداری می‌شود؛ اما

همسرش از ایران رفته و ترانه باید بین نگه‌داری فرزندش یا سقط آن تصمیم بگیرد که این امر، او را با چالش‌های متفاوتی روبرو می‌کند. ترانه یا باید انگ بچه‌داری بدون پدر را به دوش بکشد یا مانند دختران خیابانی دیگر در فیلم، فرزندش را سقط کند. مسأله سقط جنین در این فیلم یک موضوع اصلی نبوده بلکه یکی از موضوعات فرعی است که ترانه با آن مواجه است. در این فیلم زنان خیابانی متعددی نمایش داده می‌شوند که برای رهایی از بارداری ناخواسته عمل سقط جنین را انجام داده و این عمل را به ترانه نیز پیشنهاد می‌دهند.

اما اولین محصول سینمایی که به صورت مستقیم و به عنوان موضوع اصلی به مسأله سقط جنین پرداخته، فیلم سینمایی دعوت (۱۳۸۷) محصول ابراهیم حاتمی کیا است. حاتمی کیا در پنج بخش که هر کدام داستان و شخصیت‌های مختص خود را دارد، سقط جنین را به عنوان مهم‌ترین چالش زندگی چهره‌های اصلی فیلم قرار داده و شیوه مواجهه هر کدام را بیشتر از بعد اخلاقی و انسانی با این موضوع جنجالی به تصویر کشیده است. هر کدام از شخصیت‌ها دلایل خود را مانند حفظ موقعیت شغلی، حفظ آبرو، فقر مالی و... برای سقط جنین دارند که در پایان هر بخش متنبه شده و از این کار منصرف می‌شوند.

در کل نزدیک به بیست فیلم سینمایی مرتبط با موضوع سقط جنین در سینمای پس از انقلاب ساخته شده است که در پنج مورد از آن‌ها مانند فیلم‌های دعوت (۱۳۸۷)، یحیی سکوت نکرد (۱۳۹۳)، به دنیا آمدن (۱۳۹۴)، چهل و هفت (۱۳۹۶) و مرداد (۱۳۹۶) سقط جنین را می‌توان محور اصلی داستان دانست. در چهار مورد از فیلم‌ها یعنی فیلم‌های من مادرم

(۱۳۸۹)، دربند (۱۳۹۱)، رگ خواب (۱۳۹۵) و دارکوب (۱۳۹۶) جنین حاصل رابطه خلاف عرف و شرع بوده و در فیلم‌های یحیی سکوت نکرد، مرداد، مجبوریم (۱۳۹۷) و دوزیست (۱۳۹۸) این مسأله به‌خوبی روشن نشده است که آیا جنین، حاصل ازدواج شرعی بوده است یا خیر. از مجموع هجده فیلم مرتبط با سقط جنین، در یازده مورد از آن‌ها سقط جنین صورت می‌گیرد که در دو مورد یعنی من مادرم و مرداد، موجب عقیم شدن زن و در فیلم‌های مرداد، یحیی سکوت نکرد و چهل‌وهفت، سقط جنین موجب مرگ مادر می‌شود. همچنین در فیلم‌های خانه‌ای روی آب (۱۳۸۰)، یحیی سکوت نکرد، چهل‌وهفت، مرداد و مجبوریم، روایت داستان بر نقش پزشکی است که سقط جنین را آسان می‌کند.

برای نمونه، به بررسی گفتمان‌های موجود در فیلم سینمایی دعوت

می‌پردازیم:

الف: گفتمان موافق سقط جنین

برای اینکه به دال‌های مرتبط با گفتمان موافق سقط جنین دست پیدا کنیم، باید از اولین قصه یعنی قصه شیدا شروع کنیم. شیدا یک بازیگر حرفه‌ای بود که بارداری را مانع از پیشرفت خود می‌دانست و باور داشت که فرصت برای مادر شدن زیاد خواهد بود پس باید اکنون به هدف شغلی خود پردازم و بیشتر پیشرفت کنم، اگرچه همسر مخالف شغل و سقط جنین باشد. به عبارت دیگر، شیدا به این باور بود که این من هستم که تصمیم می‌گیرم کی باردار شوم و دست از کارم بکشم و اگر مانعی در طول کار حرفه‌ای برای من پیش آید، آن را باید از بین ببرم، حتی اگر به قیمت زندگی یک موجود تمام شود. باور دیگر شیدا در مورد یک مفهوم وسیع‌تر

بود. او بارداری را یک نقص و عیب می‌داند که فقط در ساختار زنان گنجانده شده و مردها از این باره آزاد هستند و هیچ وقت مجبور نیستند به دلیل بارداری، شغل و علاقه خود را رها کنند.

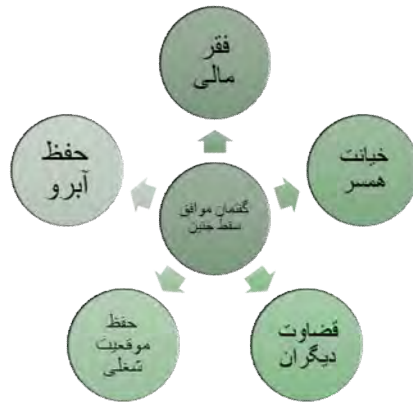
در داستان خورشیدخانم، دلیلی که سودابه را سمت سقط جنین سوق می‌داد، فقر و نداری بود. سودابه به علت بیچارگی و بی‌پولی خود و همسرش زینال، بر این باور بود که ما در اداره زندگی خودمان گیر کرده‌ایم پس هیچ جایی برای شخص دیگر نیست تا به زندگی ما بیاید. به عبارت دیگر، ما که خودمان بدبخت هستیم، به چه دلیل باید یک نفر دیگر را به زندگی فلاکت‌بار دعوت کرده و آینده او را نیز تباه کنیم. در کل، علت تمایل سودابه به سقط جنین، فقر و کمبودهای مالی بود.

اما اگر در قصه سیده خانم دقت کنیم به این نتیجه می‌رسیم که علت وادار شدن سیده خانم به سقط نه دلیل مالی بود و نه دلیل شغلی، بلکه فقط به هدف رها شدن از سخن و قضاوت دیگران بود که دختران سیده خانم، او را مجبور به مراجعه به مطب برای سقط کردند. به دلیل اینکه سیده خانمی زن پا به سن گذاشته و دارای نوه بود، از نظر دخترانش، بارداری و تولد یک نوزاد برای مادرشان بی‌آبرویی حساب می‌شود و نباید به دهان مردم حرف انداخت. به خاطر همین بود که وقتی سیده خانم متوجه بارداری خود شد، به خانم دکتر گفت که آبرویم در خطر است، حالا با حرف دخترام و مردم چه باید بکنم. با توجه به اینکه خانواده سیده خانم یک خانواده سنتی و درگیر مسائل عرفی بود، ریشه تمایل به سقط را می‌توان در عرف‌زدگی و تلاش برای زندگی طبق قضاوت دیگران دانست.

در قصه چهارم که در مورد بارداری افسانه با روش اهدای تخمک بود، ریشه گرایش او به سقط مرتبط با مسائل احساسی می‌باشد. وقتی که افسانه با شوق و اشتیاق فراوان به محل کار طلا رفت تا آخرین قسط خرید تخمک را به او بدهد، از سخنان و چهره او به راحتی می‌شد خوشحالی و سرور او از مادر شدن را درک کرد؛ اما وقتی از خیانت همسرش مطلع شد، برخلاف قبل، این احساسات افسانه را سوق می‌داد که دیگر نباید جنین را نگه داشت زیرا این جنین حاصل روابط مخفیانه ولی شرعی همسرش کاوه با اهدا کننده تخمک یعنی طلا بوده است و من نباید حمل کننده نتیجه آن ارتباط باشم. اگر با تعبیر دیگر این مسأله را بیان کنیم، علت تصمیم افسانه به سقط جنین را می‌توان خیانت همسرش معرفی کرد که باید تاوان خیانت را هم جنین بپردازد و هم افسانه که عمری منتظر مادر شدن خود بود.

در بخش آخر فیلم دعوت، علت سقط با بقیه داستان‌ها متفاوت است. در قصه‌های قبلی، همه مادرها از همسر دائمی خود باردار شده بودند که همه مردم از زوجیت آن‌ها باخبر بودند، اما در این داستان، منصور به صورت مخفیانه با بهار ازدواج کرده بود و بیم داشت که با به دنیا آمدن فرزند ناخواسته، آبرویی که نزد دیگران و خانواده‌اش دارد را از دست بدهد. به همین دلیل، منصور تمام تلاش خود را به کار می‌گیرد تا علی‌رغم مخالف بهار، او را وادار به انداختن بچه‌اش کند. در یک گفتگویی منصور به بهار صریحاً می‌گوید: «اون موجودی که تو شکم توئه آبروی منه». این سخن به خوبی نشان می‌دهد که علت تمایل پدر بچه فقط حفظ آبروی خود و ترس از دست دادن اعتبارش بین دیگران می‌باشد. این شکل بیانگر گفتمان

موافق سقط جنین در فیلم سینمایی دعوت و دال‌هایی که آن را تقویت می‌کنند، می‌باشد.

شکل ۱: ویژگی‌های گفتمان موافق سقط جنین در فیلم دعوت

ب: گفتمان موافق حفظ جنین

در این بخش، دلایلی که در هر قصه از فیلم سینمایی دعوت، برای دفاع از جنین توسط مخالفین سقط جنین بیان شده است ارائه خواهد شد. طبق ترتیب قصه‌ها ابتدا از داستان شیدا شروع می‌کنیم. در مقابل شیدا که حفظ موقعیت شغلی او موجب تمایل به سقط بود، این شخصیت علی همسر او بود که مانع از سقط او می‌شد. علی با استدلال به اینکه من دوست دارم یک پدر شوم و عاشق بچه هستم، به شیدا اجازه سقط نداد و او را از پای تخت سقط پایین کشید. اگر از زاویه دیگری به این مسأله نگاه کنیم، شاید بتوان علت عدم موفقیت شیدا در سقط جنین را، نیاز به توافق در تصمیم‌گیری دانست، زیرا جنین حاصل از دو شخص پدر و مادر است و در حالتی که یک طرف رضایت به سقط نداشته باشند، این مسأله قابل اتفاق نمی‌باشد و داستان شیدا و علی نزدیک به همین دیدگاه است. پس مانع از سقط را در این قصه می‌توان عشق به پدر شدن معرفی کرد.

در قصه دوم، فقر مالی علت تمایل به سقط جنین در سودابه و زینال بود اما با برطرف شدن قسمتی از فقر در دروان بارداری توسط خورشید خانم، تمایل به سقط کم شده و در نهایت، آن‌ها تصمیم به ادامه بارداری می‌گیرند. در این قصه می‌توان به علت دیگری اشاره کرد که از جنین دفاع می‌کند. خورشید خانم که دارای یک شخصیت غیرمذهبی و دینی بود، چه انگیزه‌ای برای دفاع از زندگی جنین داشت؟ آیا او توبه کرده بود و مذهبی شده بود؟ به عبارت دیگر، آیا علت اینکه خورشید خانم در مطب سقط جنین منتظر مادرانی که تصمیم به سقط داشتند می‌شد تا آن‌ها را به دلیل حرمت شرعی سقط، از این عمل منصرف کند یا که انگیزه‌ای دیگر داشت؟ حقیقت این است که به دلیل کوتاهی مدت فیلم نمی‌توان به صورت قطعی چیزی گفت، زیرا جز اینکه در پایان فیلم او با گریه می‌گوید: من تونستم یک فرشته دیگه رو روی زمین نگه دارم، اینم قبول کن به جای اون فرشته‌هایی که... خدا...!» نشانه‌ای مبنی بر انگیزه دینی در او در طول فیلم مشاهده نشده است اما این را می‌توان گفت که خورشید خانم با یک انگیزه فرادینی و انسانی تصمیم گرفته تا گذشته ناپاک خود را جبران کند. به عبارتی دیگر، این وجدان خورشید خانم است که پس از یک عمر انجام سقط جنین برای مردم، در نهایت بیدار شده است و سعی در جبران گذشته خود دارد.

استدلالی که در قصه سوم از زندگی جنین دفاع می‌کند، یک استدلال دینی است. رویکرد دینی در دفاع از سقط جنین در این قصه توسط دو شخص بیان می‌شود. شخص اول همان شخصی است که خود گاهی انگیزه سقط را بیان می‌کرد، به عبارتی دیگر، سیده خانم که گاهی به خاطر عرف‌زدگی و قضاوت مردم، راضی به ادامه حمل نمی‌شد، خودش از

معصیت بودن سقط سخن می‌گفت و از انجام سقط جنین بیشتر از حفظ آن شرم می‌کرد که شاید بتوان آن را به‌عنوان یک تناقض تعبیر کرد؛ اما مهم‌ترین شخصی که مقابل سقط جنین سیده خانم قرار گرفت، شخصیت آقا مهدی همسر سیده خانم بود. او تعابیر فراوانی از رویکرد دینی که نسبت به جنین داشت را خطاب به همسر و دخترش بیان کرد. آقا مهدی با بیان اینکه در این بارداری ناخواسته حتماً حکمتی وجود دارد که ما از آن بی‌خبر هستیم، به دفاع از حیات جنین پرداخت و در عبارتی دیگر، جنین را سوغات کربلا دانست. فراتر از تعبیر به حکمت از جنین، تعبیر هدیه بودن از جنین است. او به دخترش که مانع اصلی به دنیا آوردن بچه بود گفت: این بچه هدیه خداست، مثل تک‌تک شماها، مگه می‌تونه آدم بگه هدیه خدا باعث بی‌آبرویی» تعبیر به هدیه بودن جنین، یک تعبیر قرآنی نسبت به فرزند است که نشانگر الهی بودن رویکرد آقا مهدی به فرزند جدیدشان بود. علاوه بر آن، یک رویکرد سنتی و مردسالارانه نیز می‌توان در سخنان آقا مهدی در دفاع از زندگی جنین پیدا کرد. وقتی همسرش از بارداری خود در سن بالا روبه آقا مهدی شکایت می‌کند، او با افتخار روبه مردم با صدای بلند می‌گوید که بگذار همه بفهمند این آقا مهدی همون آقا مهدیه... می‌خوام بچه‌ام رو دستم بگیرم و پیام پیش این پیرپاتالا و بگم نگاه کنید، این بچه خودمه، فابریک! در نتیجه می‌توان دو عنوان «هدیه بودن جنین از طرف خدا» و «فرزند دار شدن برای مردان در سن بالا مایه افتخار است» را دو دلیلی دانست که مانع از سقط جنین در این داستان شد.

اما در قصه چهارم که تصمیم به طلاق به دلیل خیانت همسر افسانه بود، دلیلی که او را راضی و قانع کرد که تا تن به سقط جنین به خاطر عصبانیت

و ناراحتی از خیانت همسرش ندهد، فقط علاقه به مادر شدن در او بود. علاقه به مادری را می‌توان در دسته ویژگی‌های فطری و وجودی هر زنی دانست که در صورت دست نیافتن به آن، می‌تواند یک زندگی حسرت‌باری را برای آن زن به ارمغان بیاورد. این علت را همچنین می‌توان در قصه پنجم یعنی قصه بهار صحیح دانست. بهار که یک عمر در حسرت مادر شدن بود، وقتی از بارداری خودآگاه شد، دیگر سر از پا نشناخته و علی‌رغم اینکه شوهرش منصور، تمام تلاش خود را برای متقاعد ساختن او برای انجام سقط به کار گرفت، ولی این غریزه مادری بود که حاضر نشد پاره تن خود را از خودش جدا کند. در نتیجه، در داستان‌های افسانه و بهار، هیچ دلیلی محکم‌تر از عشق و علاقه به مادر شدن وجود ندارد تا در مقابل عواملی که آن‌ها را به سقط سوق می‌دهند، ایستادگی کرده و طعم مادری را بچشند. به صورت کلی می‌توان گفتمان موافق حفظ جنین را در شکل پایین به تصویر کشید:

شکل ۲: ویژگی‌های گفتمان موافق حفظ جنین

نتایج و جمع‌بندی

در کل نزدیک به بیست فیلم سینمایی مرتبط با موضوع سقط جنین در سینمای پس از انقلاب ساخته شده است که در پنج مورد از آنها مانند فیلم‌های دعوت (۱۳۸۷)، یحیی سکوت نکرد (۱۳۹۳)، به دنیا آمدن (۱۳۹۴)، چهل‌وهفت (۱۳۹۶) و مرداد (۱۳۹۶) سقط جنین را می‌توان محور اصلی داستان دانست. در چهار مورد از فیلم‌ها یعنی فیلم‌های من مادرم (۱۳۸۹)، دربند (۱۳۹۱)، رگ خواب (۱۳۹۵) و دارکوب (۱۳۹۶) جنین حاصل رابطه خلاف عرف و شرع بوده و در فیلم‌های یحیی سکوت نکرد، مرداد، مجبوریم (۱۳۹۷) و دوزیست (۱۳۹۸) این مسأله به‌خوبی روشن نشده است که آیا جنین، حاصل ازدواج شرعی بوده است یا خیر. از مجموع هجده فیلم مرتبط با سقط جنین، در یازده مورد از آنها سقط جنین صورت می‌گیرد که در دو مورد یعنی من مادرم و مرداد، موجب عقیم شدن زن و در فیلم‌های مرداد، یحیی سکوت نکرد و چهل‌وهفت، سقط جنین موجب مرگ مادر می‌شود. همچنین در فیلم‌های خانه‌ای روی آب (۱۳۸۰)، یحیی سکوت نکرد، چهل‌وهفت، مرداد و مجبوریم، روایت داستان بر نقش پزشکی است که سقط جنین را آسان می‌کنند.

اگر علت ترغیب به سقط جنین در فیلم‌های مورد نظر دسته‌بندی شود، در مجموع می‌تواند ذیل یکی از این اسباب قرار بگیرد:

- ۱- حفظ آبرو به خاطر روابط خلاف عرف و شرع؛ در فیلم‌های: من مادرم، دربند، دوزیست و من ترانه ۱۵ سال دارم.
- ۲- حفظ آبرو به خاطر ازدواج موقت یا دائم؛ مانند فیلم‌های: دعوت، غدغن و من ترانه ۱۵ سال دارم.

- ۳- حفظ آبرو به خاطر بارداری در سن بالا؛ در فیلم‌های: دعوت و خجالت نکش.
- ۴- فقر مالی و فرهنگی؛ در فیلم‌های: دعوت، به دنیا آمدن، چهل و هفت و مجبوریم.
- ۵- حفظ موقعیت شغلی؛ در فیلم‌های: دعوت، سعادت‌آباد (۱۳۸۹)، به دنیا آمدن، مرداد.
- ۶- افسردگی؛ در فیلم‌های: هفت‌ماهگی و بهشت گم شده.
- ۷- سقط غیرارادی؛ در فیلم‌های: هفت‌ماهگی (۱۳۹۵)، رگ خواب و دارکوب که می‌تواند از موضوع این نوشته خارج باشد.

منابع

- ۱- باقری، عسل. (۱۳۹۸)، «بازنمایی نش زنان در سینمای ایران»، *مجله زنان امروز*، ش ۳۵.
- ۲- جیمز، کرین؛ وبر، لوئیس. (۲۰۱۹م)، *کارگردان زنی که تابوهای هالیوود را شکست*، [بی جا]: [بی نا].
- ۳- رسولی، سید ابوالفضل. (۱۳۸۸)، *بررسی چگونگی بازنمایی زن در سینمای ایران*، تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.
- ۴- رضوانی، سلمان. (۱۳۹۰)، «جریان‌شناسی حضور فمینیسم در رسانه‌های تصویری ایران»، *مجله رسانه و خانواده*، زمستان.
- ۵- رضوانی، سلمان. (۱۳۸۶)، *فمینیسم و رسانه‌های تصویری*، قم: دفتر عقل.
- ۶- کبیری، زینب. (۱۳۹۷)، *بررسی انتقادی دیدگاه‌های موج دوم فمینیستی در باره سقط جنین از منظر اخلاق اسلامی*، قم: دانشگاه باقرالعلوم 7، دانشکده: فلسفه و اخلاق.
- 7- Condit, Celeste. *Decoding Abortion Rhetoric: Communicating Social Change*. Chicago: University of Illinois, 1994.
- 8- Ge, Krupa. *Ms Representation: The first feminist film*. January 22nd, 2019.
- 9- Katrina Kimport, Gretchen Sisson. "Telling stories about abortion: abortion-related plots in American film and television, 1916–2013." *Contraception* 89, 2013: 413-418.
- 10- Kim, Grace. *Where Are My Children?* (1916). 05 26, 2017. <https://embryo.asu.edu/pages/where-are-my-children-1916> (accessed 07 03, 2023).
- 11- <https://www.bbc.com/persian/arts-47894732> (accessed 07 03, 2023).
- 12- <https://www.cinemaexpress.com/stories/columns/2019/jan/22/ms-representation-the-first-feminist-film-9727.html#!/WnNevw3GN4toK0> (accessed July 2nd, 2023).